

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

15-90

VÁLTOZÁSOK A HÁZTÁJI GAZDASÁGOK JELLEGÉBEN, 77

JUHÁSZ JÁNOS dr.

A háztáji gazdaságokat különböző céllal tartják fenn és eltérő intenzi-
tással művelik tulajdonosaik. Jellegük szerint tehát különböző csoportokba
sorolhatjuk azokat. A Szövetkezeti Kutató Intézet két ízben — 1967-ben és
1972-ben — végzett felméréseket ugyanazon mezőgazdasági termelőszövet-
kezetekben. E felmérések sokoldalú információkat nyújtottak a háztáji
gazdálkodás jellegének változásaira vonatkozóan is. Ezek alapján módunk
nyílt arra, hogy mindkét időszakra vonatkozóan tipizálhassuk a háztáji gaz-
daságokat, az öt év alatt bekövetkezett változásokat dinamikusan is nyo-
mon követhessük, s néhány motiváló tényezőt feltárjunk. Ennek a fontos-
ságát fokozza az a tény, hogy a két vizsgált időszak között — a gazdaság-
irányítás jelenlegi rendszerének bevezetése következtében — alapvető gaz-
daságpolitikai és a háztáji gazdálkodást külön is érintő, agrárpolitikai vál-
tozásokra került sor.

A HÁZTÁJI GAZDASÁGOK TÍPUSAI

Vizsgálatainkban arra törekedtünk, hogy a háztáji gazdaságokat, jel-
legzetes vonásaikat megragadva típusokba soroljuk. A tipizálás alapja a mi
vizsgálatunkban sem lehetett más, mint a gazdálkodás jellege, ideértve a
háztáji gazdaságok méretét, tevékenységének fő célját, irányát, árutermel-
ési, illetve termelési ágazati orientációját.

Ezen az alapon megkülönböztettük a hagyományos, sokoldalú, főként
önellátásra berendezkedett háztáji gazdaságokat, és azokat, amelyekben
valamelyik háztáji ágazatnak vagy a gazdaság egészének az árutermelés
a célja.

Az árutermelő típuson belül további fokozatokat állapítottunk meg
aszerint, hogy az árutermelést milyen szinten, milyen körülmények között
és eszközökkel folytatja a háztáji gazdaság. Főleg azt próbáltuk felmérni,
hogy vannak-e és milyen ágazatban vannak specializált árutermelést foly-
tató háztáji gazdaságok, s ezek milyen arányt képviselnek országosan. Spe-

ciális árutermelőnek csak azt a háztáji gazdát tekintettük, aki egy bizonyos ágazatban kimondottan árutermelésre rendezkedett be, önfogyasztásra nem vagy alig termelt, s a hagyományos háztáji termékek iránti szükségleteit többnyire a piacról elégítette ki.

E szempontok alapján a háztáji gazdaságok következő típusait különítettük el:

1. Hagományos, többoldalú háztáji gazdálkodás (főként saját fogyasztásra termel; értékesítés csak alkalmilag fordul elő).

2. Hagományos, többoldalú háztáji gazdálkodás; kifejezett árutermelő jelleggel (több terméket rendszeresen áruként értékesít).

3. Fejlett, specializált növénytermelő háztáji gazdálkodás. Ezen belül megkülönböztetünk:

virágkertészetre,
zöldségkertészetre,
ipari növények termesztésére,
gyümölcsstermelésre,
szőlő- és bortermelésre szakosodott háztáji gazdaságokat.

4. Fejlett, specializált állattenyésztő háztáji gazdálkodás. Ezen belül: szarvasmarhatartásra (tej- vagy hústermelésre), sertéstartásra (malacnevelésre vagy hústermelésre), baromfitartásra (tojás- vagy hústermelésre) és egyéb állattartásra berendezkedett gazdaságokat különböztetünk meg.

5. Végül feljegyezzük azon termelészövetkezeti családok számát, amelyek egyáltalán nem, vagy nem számottevő mértékben folytatnak háztáji gazdálkodást.

Az egyes típusokba tartozó háztáji gazdaságokat természetesen nem egy ismérv alapján soroltuk be, hanem igyekeztünk mindazokat a jellemzőket pontosan felmérni és figyelembe venni, amelyek típusalkotónak tekinthetők. Így elsősorban pontos leírást készítettünk a háztáji gazdaságok méreteiről, a háztáji tevékenység intenzitásáról, a háztájiban tartott állatok számáról és fajáról. Kiszámítottuk a családok háztájiból szerzett jövedelmének az összes termelészövetkezeti eredetű jövedelmen belüli arányát. Feljegyeztük a háztáji termékek fő értékesítési csatornáit, az egyes családtagok munkamegosztását a háztáji gazdaságban, továbbá számba vettük a háztáji gazdasági épületek és felszerelések mennyiségét és minőségét. Mindezek együttes figyelembevételére lehetővé tette, hogy a háztáji gazdaságok típusok szerinti megoszlási arányait reálisan és pontosan megállapíthassuk.

A HÁZTÁJI GAZDASÁGTÍPUSOK SÚLYA

Adataink szerint a termelészövetkezeti családoknak *több mint a fele* — 52,0%-a — folytatott 1971-ben, főként saját szükségletük kielégítését szolgáló, hagyományos, többoldalú háztáji tevékenységet. A háztáji gazdaságok e csoportja *az előállított termékek döntő részét nem piacra szánta, hanem ön-*

GAZD

fogy
rendlóan
ezek
szak
féle
ame
köveame
sodt
sága
A sz
kosí
mel
60%szak
mel
kos
Nag
sága
illetken
sága
ked
be.
évi
lív
namhag
eson
arán
ból
eset
azót
lést
hát
ágaveb
még

fogyasztásra. Értékesítés természetesen itt is történt, de nem céltudatos rendszerességgel, nem a tevékenység indítékaként.

A háztáji gazdaságoknak mintegy *egyötöde* (19,8%) a fentiekhez hasonlóan, hagyományos körülmények között végzett többoldalú tevékenységet, ezekre azonban már *meghatározott árutermelési szándék* volt a jellemző. Nem szakosodnak azonban ezek sem valamilyen termelési ágazatra, hanem többféle terméket visznek rendszeresen piacra. Árutermelésük olyan mértékű, amely már a szervezett értékesítési csatornák igénybevételét tételezi föl és követeli meg, háttérbe szorítva a szabadpiacot.

Árutermelés szempontjából legjelentősebbek azok a háztáji gazdaságok, amelyek valamilyen állattenyésztési vagy növénytermelési ágazatra szakosodtak. Nagy fontosságot kell tulajdonítanunk annak, hogy háztáji gazdaságaink egytized része — 10,1%-a — *ma már specializált tevékenységet folytat.* A szakosodás elsősorban az állattenyésztési ágazatoknál észlelhető. A szakosított háztáji gazdaságok többsége ugyanis valamilyen állati termék termelésére specializálódott. Az összes specializált háztáji gazdaság mintegy 60%-a állattenyésztő, 40%-a pedig növénytermesztő.

Az állattenyésztésben e téren domináló ágazat a *sertéshústermelés*. 185 szakosított állattartó háztáji gazdaság közül 101 foglalkozott sertéshústermeléssel. Öröndetes, hogy 52 háztáji gazdaság a szarvasmarhatartásra szakosodott, közülük is 28 tejtermeléssel, 24 pedig hústermeléssel foglalkozott. Nagyobb számban találtunk kifejezetten tenyésztői munkát végző gazdaságokat is. 17 háztájiban foglalkoztak a termelőszövetkezeti tagok koca-, illetve mala tartással.

A vázolt helyzet statikusan is sokat mutat, s jelzi, hogy a *háztáji tevékenység korábbi visszaesése megállt, sőt* — figyelemmel a specializált gazdaságok létre — *több helyen kimutathatóan megnövekedett a háztáji gazdálkodási kedv.* Ez az 1967 óta tett háztájit segítő intézkedések hatására következett be. Nem kell e vonatkozásban feltételezésre szorítkoznunk, hiszen az 1966. évi állapotot tükröző 1967. évi vizsgálat adatait a jelenlegiekkel összehasonlítva főbb vonalakban nyomon kísérhetjük a bekövetkezett változások dinamikáját is.

A háztáji gazdaságok 63,7%-a, vagyis döntő része folytatott 1966-ban hagyományos, sokoldalú, alapvetően önellátó tevékenységet. Sokkal alacsonyabb volt ennél az árutermelésre berendezkedett háztáji gazdaságok aránya, mindössze 18,5%. Ez magyarázatát adja annak is, hogy a háztáji-ból felvásárolt termékmennyiség éppen a vizsgálat évében jelentősen visszaesett. A háztáji gazdálkodás akkori körülményeit ismerve természetes, s az azóta bekövetkezett változást jól érzékelteti, hogy a specializált árutermelést folytató gazdaságok aránya nem érte el a 4%-ot. Az árutermékeket tehát főleg a hagyományos eszközökkel termelő, de valamilyik vagy több ágazatot árutermelő ágazatra fejlesztő gazdaságok állították elő.

Változás azonban nemcsak a háztáji tevékenység bővülése és intenzívebbé válása irányában következett be. Nem hagyhatunk figyelmen kívül még egy további tény. Azt ugyanis, hogy *1966 óta növekedett azon paraszt-*

családoknak a száma, amelyek egyáltalán nem, vagy nem számottevő méretekben folytatnak háztáji tevékenységet. Nem tekintjük számottevőnek a háztáji gazdálkodást akkor, ha a család a szántóföldi növénytermesztés munkáit végzi csak el, a termést eladja, állattenyésztéssel egyáltalán nem foglalkozik, vagy még ennél is kevesebbre korlátozódik a tevékenysége (pl. ún. pénzbeli háztáji megváltást kap a közös gazdaságtól). 1966-ban a megkérdezett termelősövetkezeti tagok 13,4%-a egyáltalán, illetve számottevő mértékben nem rendelkezett háztáji gazdasággal. Újabb vizsgálatunk idején ez az arány 18,1%-ra emelkedett.

Az a tény, hogy öt év alatt megnövekedett a speciális árutermelő háztáji gazdaságok száma, de ezzel egyidejűleg a háztájival nem foglalkozó termelősövetkezeti családok száma is, a háztáji tevékenység differenciált változását mutatja. Ez egyúttal arra is következtetni enged, hogy ezzel a differenciált változással a jövőben is számolnunk kell. Erősen valószínű, hogy a háztáji gazdálkodás intenzitásában jelentős különbségek alakulnak ki az ország egyes körzetei vagy éppen egyes termelősövetkezetei között, sőt még ugyanazon termelősövetkezet egyes tagjai között is. A legerősebb eltérések persze a termelési tájanként várhatók. A jelenlegi differenciáltság tehát várhatóan tovább fokozódik a háztáji tevékenységben.

A HÁZTÁJI GAZDÁLKODÁS JELLEGÉT MOTIVÁLÓ TÉNYEZŐK

Az 1967. évi vizsgálatunk idején az állami gazdaságpolitika, illetve a termelősövetkezeti közös gazdálkodás által teremtett feltételek határozottan nem ösztönözték a háztáji fejlődését. Annak ellenére, hogy a háztáji termékekre pótolhatatlanul szükség volt, mind a gazdaságpolitika, mind a közös gazdaságok közömbösen viseltettek a háztáji gazdálkodással szemben. A közömbösség egyes időszakokban és helyeken nem egyszerűen a támogatás hiányát jelentette, hanem a háztáji gazdaságok tevékenységének kényszeredett „megtűrését”. Mindez rá is nyomta bélyegét a háztáji gazdálkodás általános színvonalára.

Az azóta bekövetkezett módosulás a gazdaságpolitikában — amint láttuk — egyértelműen fejlesztő hatással volt a háztáji gazdaságokra. Ennek általános hatását az előzőekben már kimutattuk. Figyelembe kell azonban vennünk azt is, hogy az alapvetően meghatározó társadalmi-gazdasági körülmények mellett vannak egyéb tényezők is, amelyek a háztáji gazdálkodás jellegét határozottan befolyásolják, de legalábbis motiválják.

Az alábbiakban három olyan motiváló tényező hatását vizsgáljuk meg, amelyek több vonatkozásban befolyással lehetnek a háztáji tevékenységre. Ezek pedig a következők:

- a család társadalmi státusa a termelősövetkezetbe való belépés előtt;
- a termelősövetkezetbe való kapcsolódás módja; valamint
- a termelősövetkezeti tagnak a közös gazdaság munkamegosztásában elfoglalt helye.

A család korábbi státusa és a háztáji gazdálkodás

A társadalmi státus meghatározásánál a lenini rétegismérvet vettük alapul, s a családtagok foglalkozása, valamint a család tulajdonában levő földterület nagysága alapján állapítottuk meg a család korábbi társadalmi státusát.

A háztáji gazdálkodással nem foglalkozó családok között a legnagyobb arányban az értelmiségi státusú családok voltak, amelyeknek 1966-ban 37,5%-a, 1971-ben pedig 58,3%-a nem folytatott háztáji gazdálkodást. Hasonlóan magas ez az arány az alkalmazotti családoknál is. 1966-ban mintegy egynegyedük, 1971-ben 38,8%-uk tartotta távol magát a háztájítól. Érdekes különbség van az eredetileg ipari munkás, illetve önálló kisiparos és kiskereskedő státusú családok között. Az ipari munkás családoknál ugyanis lényegesen magasabb volt mindkét időszakban a háztájival nem foglalkozók aránya, mint a kisiparos, kiskereskedő családoknál. (Az előbbinél 1966-ban 19,7%, 1971-ben 29,3%; az utóbbinál 1966-ban 14,6%, 1971-ben 18,7%.) Ennek magyarázatát az adhatja, hogy a háztáji — bizonyos határok között ugyan — az egyéni vállalkozás jegyeit viseli. A háztáji gazdálkodás beindításához mindenképpen szükséges „induló eszközök” — s nem is elsősorban a pénz, hanem felszerelések, kézi szerszámok — hiánya is akadályozhatta az ipari munkás családokat a háztáji gazdálkodásban, míg a falusi kisiparos, kiskereskedő családoknál ez sem okozhatott problémát.

Az elmondottak érdekes vetületben és megállapításainkat erősítő módon mutatkoznak meg az eredetileg mezőgazdasági státusú családok háztáji gazdálkodásában. A gazdagparaszti, illetve középparaszti családoktól a földmunkások felé haladva ugyanis következetesen, szinte lineárisan nő a háztáji gazdálkodással nem foglalkozók aránya. A legkisebb arányt — általában is és a mezőgazdasági státusú családokat nézve is — 1966-ban a gazdagparaszti családok képviselték (5,8%), 1971-ben viszont a középparaszti eredetű családok (6,4%). Valamivel nagyobb, de mélyen az átlag alatt marad a háztájival nem foglalkozók aránya a kisparaszti családoknál; a két időszakban 10,7%, illetőleg 8,2%. A félproletár eredetű családoknál tovább nő a tartózkodók aránya (1966-ban 13,2%, 1971-ben 12,8%). 1966-ban a volt földmunkás családok 16,8%-a, 1971-ben 17,0%-a nem folytatott háztáji tevékenységet. Minderre magyarázattal az előbbieken említett okok szolgálnak, itt azonban már teljességgel kézenfekvő a korábban bér munkát és a korábban önálló vállalkozói jellegű tevékenységet folytatók közötti felfogásbeli és anyagi differencia. Sőt, ennél többet is mondhatunk. Kétségtelen ugyanis az, hogy a gazdagparaszti vagy középparaszti családok termelési tapasztalatokban is gazdagabban kezdhettek a háztáji tevékenységhez, mint a félproletár vagy földmunkás családok, és mint adatainkból látszik, ez napjainkban is érvényesíti hatását.

A termelészövetkezetbe való belépés előtti társadalmi státusok előidézte különbségek azonban nemcsak a háztáji gazdálkodás folytatásában, illetve mellőzésében mutatkoznak meg, hanem kivetítődnek a háztáji gazdaságok

jellegére is. A hagyományos, sokoldalú, önfogyasztásra berendezkedett háztáji gazdaságok esetében nem, de az árutermelésre berendezkedett háztáji gazdaságok különböző eredetű családok szerinti megoszlása ezt igazolja. Erre vonatkozó adatokat mutat az 1. táblázat.

Táblázatunk adatai azt bizonyítják, hogy a háztájival szemben közömbös, vagy majdnem közömbös gazdaságpolitika idején elsőként és legintenzívebben a korábban módosabb, jelentékeny saját földterülettel s így termelési hagyományokkal és tapasztalatokkal bíró mezőgazdasági családok ismerték fel a gazdálkodás e formájában rejlő lehetőségeket, s törekedtek az árutermelésre. Kiemelkedik a volt középparasztok árutermelő háztáji gazdaságának aránya, s ez érthető is. Őket kevésbé érintették azok a réteggonfliktusok, amelyek a termelészövetkezeti mozgalom korábbi gyakorlatában is — helyenként még napjainkban is — éreztették hatásukat. Mindezek mellett pedig még rendelkeztek a már említett termelési eszközökkel és tapasztalatokkal is.

A háztájival kapcsolatos gazdaságpolitika megváltozása után valamennyi családcsoporthoz nőtt az árutermelést, illetve a speciális árutermelést folytató háztáji gazdaságok aránya. Az egyes csoportok közötti különbségek azonban továbbra is megmaradtak, mivel — mint a számok is mutatják — a növekedés többé-kevésbé azonos mértékű volt minden csoportnál. A háztájit fejlesztő ösztönzőrendszer előnyeit tehát többnyire egyformán felismerték a termelészövetkezeti tagok; a mégis észlelhető különbségek a korábban kialakult arányokat tükrözik.

1. táblázat

A CSALÁDOK KORÁBBI TÁRSADALMI STÁTUSA ÉS A HÁZTÁJI ÁRUTERMELÉS KÖZÖTTI KAPCSOLATOK

A család eredeti társadalmi státusa	1966. évben		1971. évben	
	hagyományos, többoldalu, kifejezetten árutermelő	specializált	hagyományos, többoldalu, kifejezetten árutermelő	specializált
	háztáji gazdálkodást folytató különböző státusú családok részaránya, %-ban			
Földmunkás	9,5	2,4	19,5	8,2
Félproletár	12,4	2,6	18,2	12,5
Kisparaszt	18,0	5,0	28,8	11,0
Középparaszt	24,5	5,1	35,7	14,8
Gazdagparaszt	15,1	10,4	32,4	8,8
Ipari munkás	5,3	1,0	10,6	8,4
Magániparos, kiskereskedő	6,2	2,1	10,8	13,2
Alkalmazott	2,3	1,1	5,9	10,7
Értelmiségi	4,2	4,2	5,6	5,6
Együtt	14,6	3,9	19,8	10,1

A tagsági, az alkalmazotti viszony és a háztáji gazdálkodás

A termelőszövetkezethez való kötődésnek két formája van: a tagsági és az alkalmazotti viszony. Anélkül, hogy ezek részletes elemzésébe kezdenénk, megállapíthatjuk, hogy a tagsági viszony mind szövetkezetelméleti szempontból, mind egzisztenciálisan szorosabb, mélyebb kapcsolatot jelent az alkalmazotti viszonnál. Ez a különbség — egyebek mellett — a tagok és az alkalmazottak háztáji gazdálkodásának a jellegében is tükröződhet.

A tagsági és az alkalmazotti viszony, mint státusismérv mellett figyelemmel kell lenni még egy alapvetően meghatározó tényezőre, mégpedig arra, hogy az egyén tagja-e valamely választott vezető testületnek vagy sem. Így a termelőszövetkezetben viselt státusoknak három — háztáji szempontból is érdeklődésre számotartó — fő formáját különböztetjük meg: a tagsági viszonyt, az alkalmazotti viszonyt és a választott vezető testületi tagságot. (Az alkalmazottak háztáji vagy illetményföldjét — mivel kapcsolata a közös gazdasággal ugyanolyan volt, mint a tagok háztáji gazdaságáé — a vizsgálat során a háztáji gazdasággal azonosan kezeltük.)

Vizsgálatunkban e háromféle státusnak a háztáji gazdálkodás jellegére gyakorolt befolyását igyekeztünk megállapítani. Tapasztalataink azt mutatták, hogy a termelőszövetkezeti közös gazdaságban viselt státus ténylegesen hatással van a háztáji tevékenységre, s ezt adataink is alátámasztották. Ha elfogadjuk azt, hogy a tagsági és a választott vezető testületi tagsági státus szorosabb kapcsolatot jelent az alkalmazottinál, azt mondhatjuk, hogy a termelőszövetkezeti közös gazdasággal szorosabb kapcsolatban állók nagyobb arányban és intenzívebben foglalkoznak a háztáji gazdálkodással is.

Számokban mindez a következőképpen mutatkozik meg: az alkalmazotti viszonyban állóknak 1966-ban 35,1%-a, 1971-ben pedig kerekén 60%-a nem folytatott háztáji tevékenységet, szemben a tagsági viszonyban állókkal, ahol ez az arány 1966-ban csak 12,8% és 1971-ben is 12% volt. A választott vezető testületi tagoknál pedig — e két időpontban — még kevesebb, mindössze 8,0%, illetve 9,6% volt a háztáji gazdálkodást mellőzők aránya. A háztáji gazdálkodás intenzitását illetően hasonló következtetések adódnak. Az alkalmazott státusban levő, háztájival foglalkozók legnagyobb része, 36,6%-a, 1966-ban hagyományos, sokoldalú, főleg az önellátást szolgáló gazdálkodást folytatott, 1971-re már közülük is többen felhagytak a háztáji tevékenységgel, s ekkor az összes állandó alkalmazottak 28,8%-a üzte hagyományos, önellátó szinten a háztáji gazdálkodást.

Azok között az alkalmazotti státusban levők között viszont, akik megtartották háztáji gazdaságukat, erősödött az árutermelési szándék. 1966-ban a háztáji árutermelésre berendezkedett alkalmazottak aránya mindössze 6,7% volt, 1971-re viszont ez az arány 11,1%-ra növekedett. Énnél is jelentősebb, hogy 1971-ben már az összes alkalmazottak 5,5%-a rendelkezett specializált háztáji gazdasággal, szemben az 1966. évi 0,7%-kal.

Nagyon érdekes a tisztséget nem viselő termelőszövetkezeti tagok és választott vezető testületi tagok háztáji gazdaságainak az összehasonlítása.

Az előbbieik háztáji gazdaságai között kisebb az aránya az árutermelő (18,4%) és a specializált (3,6%) gazdaságoknak, mint a választott vezető testületi tagok gazdaságai között (28, illetve 10,3%).

Az 1971. évben a tisztséget nem viselő tagok 31,9%-a rendelkezett erős árutermelést biztosító háztáji gazdasággal, és 11%-uk specializált árutermelést folytatott. A választott vezető testületi tagok esetében pedig az előbbieik aránya 37,0%-ra nőtt, az utóbbiaké 9,5%-ra esökkent. A számokból érzékelhető növekedés lényege abban summázható, hogy a tisztséget nem viselő tagok háztáji árutermelő tevékenysége erőteljesebben fejlődött, mint a vezető testületi tagoké. A háztáji fejlesztése érdekében tett gazdaságpolitikai intézkedések tehát ott fejtek ki kimutatható pozitív hatást, ahol kellett.

A választott vezető testületi tagoknak továbbra is jelentős arányú árutermelő tevékenységét minden valószínűség szerint az magyarázza, hogy ők a háztáji gazdálkodáshoz szükséges információk nagyobb mennyiségének a birtokában vannak, és jól ismerik a közös gazdaság háztájit segítő intézkedéseit.

A munkahelyi beosztás és a háztáji gazdálkodás

A háztáji gazdálkodás jellege változik aszerint is, hogy folytatójamilyen szakismeretekkel, mennyi szabad idővel rendelkezik, háztáji tevékenysége hogyan illik bele vagy üt el a közösben végzett munkájától stb. Az egyének ezek az adottságai összefüggésben vannak azzal, hogy a közös tevékenység mely területén, milyen poszton dolgozik.

Az erre vonatkozó vizsgálataink rendkívül érdekes képet adtak. Tekintettel arra, hogy az 1967-ben és 1972-ben alkalmazott beosztási nomenklatúránk ez esetben nem egyezett meg pontosan, az alábbiakban a két időszakot külön-külön elemezzük. Így is nyomon követhetők azonban a két időszak közötti azonosságok, illetve eltérések.

Az 1967. évi felvételünk adataiból az derül ki, hogy a háztáji gazdálkodást azok helyezték előtérbe, akiknek a munkahelyi beosztása megfelelő mozgási lehetőséget nyújtott, időben kevésbé volt kötött, s így a közös számára végzett munkájukkal szinte egy időben mozdíthatták elő háztáji gazdaságuk ügyét.

Ilyen foglalkozásúak a termelőszövetkezetekben a fogatosok. Azt, hogy beosztásuk milyen kedvező hatással volt háztáji gazdálkodásukra, meglepő határozottsággal mutatják adataink.

A fogatosok között volt a legkisebb a háztájival nem foglalkozók aránya, mindössze 4,6%. Szintén közöttük volt a legkisebb azoknak az aránya is, akik hagyományos, sokoldalú háztáji gazdálkodást folytattak (25,8%). Kiugró volt viszont árutermelő tevékenységük. A fogatosoknak ugyanis több mint egyharmada, 36,3%-a, kifejezetten árutermelő céllal végezte háztáji tevékenységét. Ezt az arányt egyetlen másik foglalkozás képviselői sem érték el. A fogatosoknál volt a legmagasabb — mégpedig az akkori évek általános háztáji színvonalához képest kiugróan magas — 7,4% a spe-

ciális háztáji árutermelést folytatók aránya. Fontos megjegyezni, hogy specializált háztáji gazdaságaik kizárólag állattenyésztési termékek előállítására szakosodtak, bizonyítván ezzel azt, hogy a fogatos beosztású tagok állattenyésztő elhivatottságúak.

A háztáji gazdálkodás intenzitását tekintve a fogatosokat az *állattenyésztésben dolgozók* követték. Ez azért figyelemre méltó, mert az állattenyésztők munkája kötött; rendszeres elfoglaltságot jelent. S éppen akkor jelent elfoglaltságot, amikor a háztáji munkákat kellene végezni, mivel az állattenyésztők a háztájiban is főleg állattenyésztéssel foglalkoztak. Ez viszont arra utal, hogy a háztájiban tartott állatok ellátásában nagy szerep jutott náluk a családtagoknak. Az állattenyésztési dolgozók között egyébként csak 7,3% volt a háztájival nem foglalkozók aránya. Jelentős, 28,2%-os aránnyal szerepeltek viszont közöttük az árutermelő gazdasággal rendelkezők, és 4,5%-ot ért el a kizárólag állattenyésztésre specializált háztáji gazdálkodással foglalkozók aránya.

Jelentős volt a különbség a háztáji gazdálkodás színvonala szempontjából a termelészövetkezet *függetlenített közép- és felsőszintű vezetői* között. Az eltérés úgy jelentkezett, hogy a középszintű vezetők (üzemegység- és brigádvezetők) háztáji tevékenysége, főleg pedig árutermelése, lényegesen intenzívebb volt, mint a felsőszintű vezetőké. Megmutatkozott ez már a háztáji gazdálkodás folytatásának, illetve mellőzésének kérdésében is. A középszintű vezetőknek 11,2%-a, a felsőszintűeknek 29,9%-a nem rendelkezett háztáji gazdasággal. A felsőszintű vezetők, ha foglalkoztak is háztáji gazdálkodással, főleg csak önellátásra, hagyományos módon, s mindössze 12,7%-uk folytatott céltudatosan árutermelést. A középszintű vezetők közül viszont sokan foglalkoztak árutermeléssel háztáji gazdaságukban. 30,6%-uk rendelkezett kifejezetten árutermelő háztájival, ezen belül pedig 6,7%-ot képviselt a specializált háztáji tevékenységet folytatók aránya. A két vezetői csoport között mutatkozó, az eddigiekben vázolt különbséget elsősorban a háztáji tevékenységre fordítható szabad idő mennyisége magyarázza.

Az eddig még nem említett egyéb foglalkozási csoportokban, vagyis a növényápolók, segédmunkások, adminisztratív dolgozók és családi művelésben résztvevők háztáji gazdálkodásában a fentiökhöz hasonló sajátosságok nem voltak kimutathatók vizsgálatunk első időszakában. Ezek a csoportok adták nagyjából az átlagos arányokat valamennyi háztáji típusban. Mégis együttesen jellemző volt háztáji tevékenységükre, hogy inkább ön-ellátó, hagyományos, sokoldalú gazdálkodást folytattak; árutermelés csak viszonylag kevés gazdaságban fordult elő. Köztük is találtunk ugyan specializált árutermelést folytató háztáji gazdaságokat is, ezek azonban nem mutattak munkahelyi beosztás szerinti szabályos elrendeződést.

1971-re vonatkozóan ugyancsak összefüggésben vizsgálatunk a következő eredményt hozta: *a munkaszervezetben elfoglalt hely és a háztáji gazdálkodás közötti kapcsolatot napjainkban is létezik*. A főbb tendenciák most is ugyanúgy érvényesülnek, mint öt évvel ezelőtt.

Néhány részletet tekintve, különösen a következők tűnnek szembe: 1971-ben is az állattenyésztésben dolgozók között találtunk legkevesebb olyan termelősövetkezeti tagot (arányuk 7,6% volt), aki nem foglalkozott számottevő mértékben háztáji gazdálkodással. Az állattenyésztési dolgozók között szerepelnek viszont legnagyobb aránnyal (35,8%-kal) az árutermelő célú gazdasággal rendelkezők, akik közül 10,1%-os arányt képviseltek a szakmunkájuknak megfelelően túlnyomórészt állattenyésztésre szakosított háztájival rendelkezők.

A szakma és a szakosodás iránya közötti összefüggés a növénytermesztők csoportjában is egyértelműen kimutatható. Azon túl, hogy a növénytermesztők között találtuk a legtöbb speciális háztájival rendelkező termelősövetkezeti tagot (arányuk 13,0% volt), az is szembetűnő, hogy az összes növénytermesztésben dolgozók között 7,3%-os aránnyal szerepeltek a valamely növénytermesztési ágazatra szakosodott háztájival rendelkezők, illetve ez utóbbiak is — egyetlen kivétellel — zöldségkertészettel foglalkoznak.

Ismét sajátos csoportot alkotnak a termelősövetkezet vezető beosztásában levő dolgozói. Csoportjukat aszerint bontottuk további kisebb csoportokra, hogy vezetői funkciójukat kisebb vagy jelentősebb egység élén töltik-e be, illetve, hogy a termelősövetkezet felső vezetésének a tagjai-e. Ez a csoportosítás a háztáji gazdálkodás szempontjából is jól alkalmazható, amit adataink is mutatnak. Különbséget találtunk ugyanis az alsó- és középszintű vezetők, valamint a központi vezetés tagjainak háztáji gazdálkodása között. Az alsó- és középszintű vezetők csoportjában csaknem pontosan egyharmados arányt képviselnek mind a háztájival nem foglalkozók, mind az önellátó célú, hagyományos háztáji gazdasággal rendelkezők, mind pedig az árutermelő háztáji tevékenységet folytatók. Az árutermelés jellegében azonban eltérő a két vezetői csoport tevékenysége. Az alsószintű vezetők között sokkal magasabb arányt képviselnek ugyanis a szakosított termelést folytatók, mint a középvezetők között (10,3, illetve 3,4%). Ebből következik, hogy a középvezetők között viszont nagyobb számban vannak a hagyományos, sokoldalú, de kifejezetten árutermelésre berendezett háztáji gazdasággal rendelkezők.

Egészen más a helyzet a központi vezetés tagjainál. Csoportjukról általában azt mondhatjuk, hogy alig foglalkoznak háztáji gazdálkodással. Valamennyi foglalkozási csoport közül a felső vezetés tagjainál fordultak elő legmagasabb arányban (56,0%) a számottevő háztájival nem rendelkezők. Ezzel párhuzamosan, közöttük találtuk a legkevesebb árutermelő háztájival rendelkezőt (az összes felső vezető 20%-a). Hozzá tartozik azonban a kép teljességéhez az is, hogy néhány specializált háztáji gazdaság is van a felsőszintű termelősövetkezeti vezetők csoportjában.

A vezetők háztáji gazdálkodásával kapcsolatban tehát összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy ilyen szempontól úgy látszik, szerencésnek számít az alsó- és a középszintű vezetői funkció, egyrészt, mert lehetővé teszi, illetve eleve feltételezi az intenzív háztáji gazdálkodáshoz szükséges informá-

ciók és
vékeny
a szaké
lehetőv
dálkoda
egyben
nyára s
tehát a
melőszó
idején,

Id
ban ki
alapvet
dalmi
azonba
szubjel
időről
nenkén
és inter
leteseb
nyezők
iskolai
tevéke

Me
fejlődé
hogy m
litikán
terület
vagyis
ban leg
eredme
agrárp

С
Ческой
без ви
дебных
водство
ного ст
к этой т

Da
von de
hellen
Acht g

ciók és ismeretek birtoklását, ugyanakkor még elég szabad időt enged a tevékenység folytatásához. Egy felsőszintű vezetői poszt betöltése viszont a szakértelem és az informálódási lehetőségek biztosítása mellett sem teszi lehetővé általában a kifejezetten árutermelésre berendezkedett háztáji gazdálkodást, mivel elveszi a vezetőtől az ehhez szükséges szabad időt. Ez egyben azt is jelenti, hogy a háztáji munkák olvgzése itt főleg — és bizonyára sok helyen kizárólag — a családtagokra hárul. Ezeknél a családoknál tehát a háztáji árutermelés megvalósítása nem is elsősorban magán a termelőszövetkezeti tagon, hanem családtagjain, azok foglalkozásán, szabad idején, hajlandóságán múlik.

*

Idézett adataink jól mutatják, hogy a háztáji gazdálkodás napjainkban kialakult rendszere több tényező együttes hatásának eredménye. Az alapvető természetesen mindig az a gazdaságpolitikai, közgazdasági, társadalmi környezet, amelyben a háztáji gazdaságok működnek. Emellett azonban nem hagyhatók figyelmen kívül a háztáji termelők objektív és szubjektív helyzetével összefüggő motiváló tényezők sem, amelyek — ha időről időre változó súllyal is — területenként, szövetkezetenként és egyénekenként eltérő hatást gyakorolnak a háztáji tevékenység céljára, módjára és intenzitására. Ezek közül e tanulmányban csak hármat elemeztünk részletesebben; számuk azonban ennél sokkal nagyobb. Elegendő utalni olyan tényezőkre, mint a termelőszövetkezeti parasztság kor szerinti összetétele, iskolai végzettsége, jövedelmi viszonyai stb., amelyek befolyása a háztáji tevékenységre úgyszólván kézenfekvő.

Mezőgazdaságunk jelenlegi helyzetében, amikor a háztáji gazdálkodás fejlődésével és hosszabb távú fennmaradásával számolunk, igen fontos, hogy mindezen tényezők behatásának tudatában legyen mind gazdaságpolitikánk, mind pedig termelőszövetkezeti mozgalmunk vezetése országos, területi és szövetkezeti szinten egyaránt. Különösen ez utóbbi helyen — vagyis maguk az egyes termelőszövetkezetek vezetői — kell hogy birtokában legyenek a háztáji gazdálkodás minden oldalú ismeretének, hiszen vég-eredményben termelőszövetkezeti szinten dől el, hogy megvalósulhatnak-e agrárpolitikai koncepcióink háztájival kapcsolatos célkitűzései.

Система приусадебных хозяйств в основном формируется под влиянием экономической и общественной среды хозяйственной политики. В тоже время нельзя оставить без внимания и факторы связанные с объективным и субъективным положением приусадебных производителей. Автор в своей статье анализирует влияние на товарное производство приусадебных хозяйств трех факторов: работодателя, подлинного общественного статуса и распределения рабочих мест. Основой для анализа служили относящиеся к этой теме данные нескольких сот кооперативов за три года.

Das Produktionssystem in den persönlichen Hauswirtschaften wird grundsätzlich von den Auswirkungen des wirtschaftspolitischen, ökonomischen und gesellschaftlichen Milieus geformt. Es sollen aber auch jene motivierende Faktoren nicht ausser Acht gelassen werden die mit der objektiven und subjektiven Lage der in den persön-

lichen Hauswirtschaften tätigen Produzenten im Zusammenhang stehen. Der Verfasser hat drei von diesen zusätzlichen Faktoren, nämlich, die Auswirkung des Arbeitsverhältnisses, des ursprünglichen gesellschaftlichen Standes und der Einteilung an der Arbeitsstelle auf die Entwicklung der Warenproduktion in den Hauswirtschaften, eingehend untersucht. Die Daten zu dieser wissenschaftlichen Arbeit wurden aus mehreren hundert landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften in einem Zeitabschnitt von drei Jahren mittels zwei Aufnahmen, bezogen.

The system of household-farming develops mainly under the impact of economic policy and of economic as well as social environment. Moreover neither motivating factors related with the objective and subjective position of household producers can be neglected. Influence exerted in the development of household commodity production by three of these factors i.e. by labour-relation, original social status and post at the work site are analyzed by the author in his paper, based on respective data of two surveys carried out with an interval of three years in several hundred co-operative farms.

A KÜZGAZDASÁGI ÉS JOGI KÖNYVKIADÓ KÖNYVEIBŐL

Komló László:

A mezőgazdaság iparosodása a tőkés gazdaságban

A szerző néhány évvel ezelőtt megjelent „Ipari mezőgazdaság felő” című kötetében Franciaország példáján vázolta az iparrá váló mezőgazdasággal kapcsolatos problémákat.

A szerző új könyve a korábbinál is nagyobb érdeklődésre számíthat, mivel ebben nemcsak Franciaország példáján értékelte, hanem a többi fejlett tőkésország tapasztalatait is bemutatva győző meg arról, hogy a hagyományos mezőgazdaságot teljesen új váltja fel: az ipari módon termelő és működő. A mai mezőgazdaság helyét különböző állattenyésztési és növénytermesztési üzemek veszik át, és ezek éppúgy vállalkozásnak tekintik saját gazdasági tevékenységüket, mint az ipari vagy a kereskedelmi vállalatok.

A kötet anyaga a szerző e témakörben folytatott közel félévtizedes kutatási eredményeinek feldolgozása.

Mérci Ferenc:

Közösségek rejtett hálózata
(Szociometriai értelmezés)

Ha megvizsgáljuk valamely intézmény — legyen az hivatal, üzem vagy labdarúgócsapat — szervezetét, az derül ki, hogy keretében kis csoportok jönnek létre a közös érdeklődés vagy közös érdek alapján. Ezek a spontán társulások összefüggő hálózatot alkotnak. Kiterjedésük, működésük pontosan meghatározható szociometriai vizsgálati módszerekkel, a társulások felmérésének technikájával, amelynek segítségével felvázolható a rejtett csoportosulások és kapcsolatok térképe: a szociogram. Mérci Ferenc — a Kossuth-díjas kiváló szakember — írása a szociometria alkalmazását, valamint az adatok értelmezését magyarországi példákon szemlélteti. De nemcsak tájékoztat, hanem a módszerek használatára is megtanít. Műve tehát hézagpótló az érdeklődő szakembereknek: segítségével a szociometriai felmérések adatait értelmezni és így alkalmazni is tudják.